

הרב משה רב זולנר רב דאשקלון

זכויות וסמכויות הרופא

חשיבות הרופא

בסנהדרין י"ז ע"ב תניא כל עיר שאין בה עשרה דברים הללו אין ת"ח רשאי לדור בתוכה בית דין מכין ועונשין וקופה של צדקה וכו' רופא ואומן פרש"י רופא למול תינוקות ואומן מקיז דם. ועי' ברמב"ם דעות פ"ד הל' כ"ג שכתב כל עיר וכו' ואלו הן רופא ואומן ובית המרחץ ובית הכסא ומים מצויין כגון נהר ומעין ובית הכנסת ומלמד תינוקות וכו'. הרי שהרמב"ם מסדר בראש דברים הקשורים בשמירת הבריאות ולא כברייתא. ומשמע ג"כ שמפרש רופא כמשמעו ולא כפרש"י, דרופא היינו למול תינוקות, דהא אמרינן בחולין ט' א"ר תלמיד חכם צריך שילמוד ג' דברים כתב שחיטה ומילה וכפרש"י לאמן ידו לכך. ואף שהרמב"ם לא מביא זאת להלכה מ"מ מסתבר שמצות מילה שמוטל על האב היו ת"ח בקיאים בו. כתב שם העיון יעקב והיד יוסף שאפשר דמש"ה נקט דאין תלמיד חכם רשאי לדור בתוכה מפני שהם על הרוב חולים שהתורה מתשת כחם. אמנם שפיר מתורץ בזה לענין רופא אבל לגבי שאר דברים עדיין קשה למה נקט דוקא ת"ח. נלע"ד דאתי לאשמעינן דאף לקבל עליו אחת מהמשרות המנויות שם, כדין וכו' — שצריכים לזאת ת"ח — אסור, עד שיהי' שם בעיר כל עשרה דברים הללו.

בב"ב פ"ה ע"א איתא „ורפא ירפא" מכאן שניתן רשות לרופא לרפאות. ועי' בתורה תמימה ואחרונים שמקשים הא דרשינן שם פ"א ע"א אבדת גופו מנין ת"ל והשבותו לו א"כ למה לן הא דרפא ירפא. וי"ל לפי מה דמפרש הרמב"ן בתורת האדם דענין נתינת הרשות הוא שלא יאמר הרופא שמא אטעה ונמצאתי הורג נפשות בשוגג ולמה לי לרפאות, לפיכך נתנה לו התורה רשות לרפאות. א"כ מהא דהשבותו דמריבין אבדת גופו הו"א דוקא כעין אבדת ממנו שלא שיך החשש שמא יטעה ויהרוג את הנפש. ושפיר איצטריך הא דרפא ירפא שניתן רשות לרופא לרפאות אף במקום שיש חשש הנ"ל. ועי' בתשב"ץ ח"ג סי' פ"ב דהא דתניא בתוספתא דרופא אומן שריפא ברשות ב"ד שגולה היינו רופא חבורות במלאכת יד ושגגתו וזדונו היא חבלה ורציחה בברזל אבל ריפוי חולים במשקים ובמרקחות ובמרחצאות אינו בכלל זה שאין בא לידי חבלה להתחייב בנזיקין ואם שגג או הויד והמית או הוסיף מכאוב על מכאובו של החולה ונתכוון לרפאותו ולא נתכוין להזיק פטור הוא אף מדיני שמים שאין לו אלא מה שענינו ראות, עי"ש. וא"כ י"ל הא דנתינתה רשות לרופא לרפאות היינו דוקא בתרופות שא"א שיבא לידי חיוב רציחה אבל רופא אומן שדרך רפואתו ע"י ברזל לא מריבין מהא דרפא ירפא. בזה יש לפרש ג"כ הרש"י והתוס' בב"ב פ"ה בהא שנתנה תורה רשות לרפאות שמפרשים דלא אמרינן רחמנא-מחי ואיהו מסי, דהיינו שמותר לו לרפאות ע"י תרופות, ואין בזה סותר

גזרת המלך אבל לרפאות באופן שאפשר לבא לידי חיוב רציחה לא אמרינן שניתנה רשות לרופא לרפאות. ועי' בברכי יוסף שכתב שיש לדון בדברי תשב"ץ אלה, דהיינו דבכל אופן שייך גם בכה"ג דין שמים דהרי קמי שמיא גלי', ויש לפרש בזה את המשנה בסוף קדושין טוב שברופאים לגיהנם פירוש שהוא זהיר מכל חבלה ביד ובברזל ואין מרפא אלא בתרופות ומקרי טוב שברופאים מ"מ לגיהנם דדין שמים שייך גם אצלו ועי' שם פרש"י ומהרש"א.

והנה להרמב"ן שכתב בפרשת בחקותי שאין לדרוש ברופאים וכו' ומה לרופאים בבית עושי רצון ד' וכו' הי' אתי שפיר טפי הפירוש בהא דנתנה תורה רשות לרפאות דאעפ"כ לא אמרינן שנראה כסותר גזירת המלך וכפרש"י ותוס' מפירושו הוא בתורת האדם שענין נתינת הרשות הוא שלא יאמר הרופא שמא אטעה ונמצא הורג נפשות בשוגג.

בברכות ס' אמר ר"א הנכנס להקין דם אומר יה"ר וכו' שאין דרכן של בני אדם לרפאות אלא שנהגו אמר אביי לא לימא אינש הכי, דתני' דבי ר' ישמעאל ורפא ירפא מכאן שניתן רשות לרופא לרפאות. וי"ל דר"א סובר דהא דניתן רשות לרופא היינו לרפאות ע"י תרופות, ולא אמרינן רחמנא מחי ואיהו מסי, אבל להקין דם דהיינו אומן שדרכו לרפאות באיזמיל ברזל שאפילו מחט אין צריך אומד כדאיתא בסנהדרין ע"ה, בזה לא אמרינן שניתן רשות לרופא אלא שכן נהגו. ומהא דכתב הספר חסידים ס' תס"ז דנשים היו לוקחות עשבים לבשל כשחלו ועושות אם יחיה שבעת ימים יתרפא ואם למות שימות בתוך השבעה ימים, עתידים ליתן את הדין שממיתים את האדם קודם זמנו, וזה דומה לר' חנניא בן תרדיון וכו' אין כאן סתירה להא דכתב התשב"ץ הנ"ל דרופא חולים במשקים וכו' ולא נתכוון להזיק פטור אף מדיני שמים, דהתשב"ץ מייירי דלפי ידיעות הרופאים, סם הזה אך ורק מרפא, משא"כ בהא דס"ח ידוע מתחילה שעשבים הללו יכולים גם לגרום מות, ועי' עוד לקמן מהא דס"ח.

לדברי הרמב"ן הנ"ל יש להביא ראיה מסנהדרין ע"ג ע"א מנין לרואה את חברו טובע בנהר או חיה גוררתו וכו' שחייב להצילו ת"ל לא תעמוד על דם רעך ופריך מהתם נפקא אבדת גופו מניין ת"ל והשבותו לו ומשני אי מהתם הנמ"ל בנפשי' וכו', ולא מחלק דאי מהא דהשבותו דאף אבדת גופו הו"א דהיינו באופן שע"י פעולתו לא יכול לבא איזה סכנה על חברו אבל במקום שענין ההצלה בעצמה יכולה לגרום סכנה לחבירו כגון בהא דחיי' גוררתו או ליסטים באין עליו אימא שב ואל תעשה עדיף קמ"ל לא תעמוד על דם רעך מ"מ. והלשון לא תעמוד משמע הכי דדבר הנוגע לדם רעך לא תעמוד אלא תעשה באיזה אופן שיהי' פעולות כדי להצילו. אלא ודאי מאחר דשמעינן מרפא ירפא שניתן רשות לרופא לרפאות ואין לו להתחשב שאולי יהרג בשוגג, ה"ה בכל ענין הצלה המוטל על האדם וע"כ הא דלא תעמוד על דם רעך איצטריך דמחוייב אף למטרה ולמיגר אגורי.

ועוד י"ל קשית התורה תמימה הנ"ל לפי מה דפסקינן בחו"מ ס' רס"א סעי' ד' דהמאבד ממונו לדעת אין נזקקין לו וכו' ואעפ"י שאסור לרואה דבר זה ליטול לעצמו אינו זקוק להחזיר שנא' אשר תאבד פרט למאבד לדעתו. לפי"ז מה דמרבין מוהשיבותו לו אבדת גופו, בחובל בעצמו דהוי אבדת גופו לדעתו הו"א דאין כאן מצוה לספיל בו, ואיצטריך הא דרפא ירפא דניתן רשות לרופא לרפאות

(וממילא הרי מצוה כדכתבו הפוסקים) אף בחובל — בעצמו מדעתו ועי' בקומץ למנחם רל"ז ובשו"ת חלקת יעקב סי' ע"ב לענין לחלל שבת למאבד עצמו לדעת לפי הנ"ל אף דוהשבותו לא שייך אצלו מ"מ גם בכה"ג הרי בכלל רפא ירפא.
לפי הנ"ל יוצא:

- א. אין לגור בעיר שאין בה רופא
- ב. הרופא מקיים מצות והשבותו לו, ולא תעמוד על דם רעך בכל עזרה רפואית שמושיט לחולה
- ג. גם חובל בעצמו לדעת שייך עליו המצות הנ"ל
- ד. אין להרופא להסס שמא יכשל כשמשתמש בתרופות המוכרות כיעילות נגד המחלה הזאת (אמנם בנתוח דהוי חבלה עי' עוד לקמן)

רופא ואינו לפי כבודו

בחור"מ סי' תכ"ו כתב בהגהות חכמת שלמה דהא דמחוייב להציל חבריו היינו דווקא אם אין זאת בדרך בזיון דכיון דילפינן אבידת גופו מוהשבותו לו כמו דאמרינן גבי אבדה דזקן ואינה לפי כבודו פטור ה"ה גבי אבדת גופו דאי לת"ה קשה ליה דמסיק הגמרא בסנהדרין ע"ג דוהשבותו לו איצטריך דמחייב למטרח ולמגר אגורי, דילמא אי מהא דוהשבותו הו"א דבאינו לפי כבודו פטור איצטריך לא תעמוד על דם רעך דמ"מ חייב להצילו עי"ש. אמנם לפענ"ד יש לדחות זאת דהא דזקן ואינה לפי כבודו פטור סברא הוא דכמו שאין אדם מטריח בדבר השייך לו כשאין זאת לפי כבודו, ולא עוד אלא בעל אבידה בעצמו לא ה"י עושה דבר שאינו לפי כבודו כדי להציל אבדתו והוי זאת כאבידה מדעת וע"כ שפיר אמרינן דזקן ואינו לפי כבודו פטור. אבל גבי אבידת גופו דכל מה שלאדם יתן בעד נפשו ולגבי גופו אין כאן אפשרות של זקן ואינו לפי כבודו, וא"כ אין לנו לפטרו גבי חברו משום זקן ואל"כ וע"כ שפיר לא מחלק הגמרא בזה. ועוד מביא הח"ש ראי' דזקן ואינו לפי כבודו אין לו להציל את חברו מהא דסנהדרין ע"ה דימות ואל תספר עמו דפריך הגמרא למ"ד פנוי' היתה מאי כולי האי ומשני משום פגם משפחה, וקשה אטו משום פגם משפחה ימות זה והלא המשפחה בעצמה מחוייבת להצילו בגופו וממונו, א"ו דבאיכא פגם פטורים ועי"ש. ויש לדחות גם ראי' זאת דהתם מיירי דהוי עובדא שנתן עיניו באשה אחת נמצא דהוי פושע והיכא דפשע אמרינן, וכי אמרינן לאדם חטא כדי שיזכה חברך כדכתב התוס' בשבת ד' ע"א ד"ה ו"אלא" דאף כדי להצילו מאיסור סקילה ע"י איסור קל לא אמרינן, וכש"כ כאן שהאיסור קל מקושר עם פגם משפחה דלא אמרינן חטא כדי שיזכה חברך, ועי' עוד ברמב"ם פ"ה מיסודי התורה ה"ט שלא הזכיר הטעם של פגם משפחה ומביא הטעם שלא יהו בנות ישראל פרוצות בעריות. אלא ודאי ברור הדבר כמו שמביא אח"כ מהא דב"מ ל' ע"ב דקבורה איצטריך לזקן ואינו לפי כבודו דמ"מ חייב, ומכ"ש במקום דאיכא פ"נ דהייב אף אם אינו לפי כבודו.

נמצא דגבי רופא לא שייך פטור של זקן ואינו לפי כבודו ואף על רופא מפורסם וחשוב, באיזה חולה שפנה אליו, חלו עליו המצוות הנ"ל.

שכר הרופא

הרופא אסור ליטול שכר החכמה והלימוד, אבל שכר הטורח והבטלה מותר,

ביו"ד סי' של"ו סעי' ב'. מקור הלכה זאת הוא מהמשנה בבכורות כ"ט דהנוטל שכרו לדון דיניו בטלים וילפינן מקרא ראה למדתי אתכם וכו' מה אני בחינם אף אתם בחינם וה"ה לגבי רופא דהרי לגבינו מצוה דהשבותו לו דמרבינן אבדת גופו אסור לקחת שכר. אמנם עי"ש בתוס' שכתבו והא דדייני גזרות שבירושלים היו נוטלין שכרן מתרומת הלישכה וכו' דכיון דכל עסקם הי' על זה ולא הי' עוסקים בשום מלאכה, על כרחם צריכים להתפרנס, ומה שנהגים עכשיו ללמוד תורה בשכר אם אין לו להתפרנס שרי ועי"ש דברי התוס' הללו אתו שפיר לפי מה שפירש הר"ן דמה אני בחינם דהיינו שצוני ד' ללמד אתכם בחינם אף אתם תלמדו בחינם, דמשה רבנו שהי' לו ממה להתפרנס ע"כ הי' מצווה ללמד בחינם, משא"כ מי שאין לו ממה להתפרנס מותר לו לקחת שכר. ועי' בט"ז באה"ע סי' קנ"ד שכתב על דברי התוס' דמזה יש ללמוד היתר לאותן רבנים שפרנסתן תלוי' בשכר הרבנות אבל לאותן העשירים שנוטלין שכר הרבה אין יודע להם שום היתר עי"ש. לפי"ז ה"ה רופאים שכל פרנסתם תלוי' במשכורתם או בחולים שמקבלים בעד טיפולם בחולים, מותר להם לקבל שכר. אמנם אף אם הרופא עשיר ויש לו במה להתפרנס בלי שיקבד שכר בעד שירותי הרפואות מותר לו לקחת משכורת כרופא לפי מה שכתב התו"ט בפ"ד דבכורות מ"ו דכשקובעים אותו לדיין אין זה בכלל המצוה, דכשאינו קבוע, היום באים לפניו ולמחר לפני אחר, לפיכך כשנקבע רשאי להתנות בתחילת קביעתו ליטול שכר על כך ועי"ש. וה"ה רופא שנתמנה למשרה קבועה המחייבת אותו לקבלת חולים כפי שנקבע עי' קר"ח וכדומה מותר לו לקבל משכורת קבועה. ואף רופא פרטי שיש לו במה להתפרנס אף בלי שיקבל תשלום. כרופא מותר לו לקחת שכרו מכל חולה שהוא מטפל בו לפי שכתב הרמ"א לענין העדים שעל הגט באה"ע סי' קל' שהיות שמתנים עמהם שאם יקלקלו את הגט ישלמו אותו מותר להם לקבל שכר הרבה, א"כ ה"ה גבי רופאים היות שאם יקלקלו אפשר לתבוע אותן לדין ועליהם לשלם צער וכו' שפיר יכולים לקבל שכר.

משכורת גבוהה לרופא

ביו"ד סי' של"ו פסק המחבר, אם התנה בשכר הרופא הרבה חייב ליתן לו שחכמתו מכר לו ואין לו דמים. וכתב הרמ"א ואף על פי שיש מצוה עליו לרפאותו, שכל מצות עשה דרמיא אכולי עלמא אם נזדמנה לאחד ואין רוצה לקיימה אלא בממון אין מוציאים הממון מידו ולא מפקיעין מידו חיוב שלהן. עי' בט"ז והש"ך שהם מביאים את הגרס' ולא מפקיעים מידו חיוב שלו והפירוש שאף שעדיין לא נתן החולה את הכסף רק חייב את עצמו מ"מ צריך לשלם. אמנם הפרישה מקיים את גרסת הרמ"א ומפרש שר"ל היות שהמצוה מוטלת אכ"ע אין אנו יכולים לכופ משהוא, שהוא יעשה את המצוה לבד, שאין מפקיעים חיוב על הציבור עי' היחיד. לפי גרסת הרמ"א ופירוש הפרישה יכול הרופא לסרב לטפל בהחולה במקרה שאין מקבל שכר שדרש שהרי אכ"ע מונח החוב לרפאותו (').

1. לשון הרמ"א "ואעפ"י שיש מצוה עלי' לרפאותו" וסיום הדברים בטור: שאין זה כדן רבית שיוצאה בדיינים וכו', מוכיח בבירור שכל הדיון אינו אלא אם חלה ההתחייבות

ברם בזמננו שהרופאים הם מוסמכים וסתם אדם לא זו בלבד שלא יודע ולא מבין איך לטפל בחולים, אלא כל מי שלא מוסמך לרופא יקבל עונש חמור כשמטפל בחולה כרופא, א"כ אין שייך בזה שחוב מונח אכ"ע²). ע"י בביצה ל"ו גבי ואלו הם משום רשות אין דנים ופריך הא מצוה קעבד ומשני לא צריכא דאיכא דעדיף מיני'. וע"י ברדב"ז סי' תתקפ"ו (תקנ"ו) שכתב בזה"ל בנ"ד שאין שום רופא מובהק כמותו נ"ל שאף הרמב"ן מודה שאין לו אלא שכרו בלבד וכו' דהרי תלי טעמא משום דהוי מצוה דרמי אכ"ע ובנ"ד כיון שאין מומחה כמוהו עליו לחדודי רמי' לרפאותו ולהצילו ואם לא הציל עבר על מצות עשה עכ"ל, אמנם לפי מה דמסיק בסנהדרין ע"ג הנ"ל דאי מהתם הו"א ה"מ בנפשי' אבל מיטרח ומגר אגורי אימא לא קמ"ל הרי שמחוייב כל אדם מישראל להציל את חבירו ואם הוא לבדו לא יכול להצילו עליו לשכור אנשים לכך (וע"י בסמ"ע בסי' תכ"ו שמביא את הרא"ש דאם יש לו ממון להציל עצמו חייב לשלם לחבירו ומתמיה על המחבר והרמ"א שלא מביאים זאת)³).

ואף די"ל דהא דלא תעמוד על דם רעך דוקא בסכנת נפשות מיירי, מ"מ במכה של חלל וכל מה שמחללים עליו את השבת הוי בכלל לא תעמוד על דם רעך, ושפיר מחוייב לשכור אנשים כדי לרפאות חבירו, ולענין זאת הוי מצוה המוטל אכ"ע. אלא דנלע"ד הא דמסקינן דמחוייב למיטרח ומיגר אגורי היינו באופן שמייירי התם הברייתא. ברואה את חבירו שהוא טובע בנהר או חיה גוררתו היינו שנזדמן לו ענין זה של הצלת נפשות, בזה אמרינן שהוא מחוייב להטריח עצמו. ואף לשכור אנשים כדי להצילו אבל אין חיוב ללכת ולחפש בני אדם שהם בסכנה כדי להצילם. ובזה אתי שפיר הא דמסיק שם הגמרא הנ"ל דהו"א ה"מ בנפשי'.

או שהיא בטילה שכופין אותו לקיים המצוה המוטלת עליו. ובזה הוא שחידש הרמב"ן שעל מצוה זו אין כופים כי לא עליו לבד המצוה ויכול לטעון למה תכופו אותי תיעשה המצוה ע"י אחר. ואין הבדל בזה בשינוי הגירסאות. ולכל הדעות לכתחלה ודאי ראוי ומוטל עליו לקיים המצוה ואסור לבקש שכר מכש"כ שכר מופרז רק שכר בטלה.

העירך

(2) גם בזמן הגמרא הי' אסור להתעסק ברפואה אלא מומחה גדול כמו שפסק בשו"ע שם סעיף א', ומה שאמר שהמצוה מוטלת אכולי עלמא, ע"י ס"ז (שם ס"ק ג') דהיינו מתחלה שכל אדם הי' יכול ללמד חכמת הרפואה ולא היתה עליו מצוה ללמוד זאת במיוחד. ואילו דבריו הי' נלע"ד הפירוש, כו"ע" לאו דוקא כל העולם, אלא כל הבקאים בכך, ועכ"פ אין המצוה מוטלת דוקא על רופא זה.

העורך

(3) חיוב זה אין עליהם אלא א"כ לא ירצה הרופא לקיים המצוה המוטלת עליו לרפא בחנם, וכשיש לו למתרטא ממון ל"ש בכלל חיוב זה לפי סברת הרא"ש. באופן שהחיוב של הרופא אינו נפקע מטעם זה לענין לכתחלה.

העורך

אבל מיטרח ומגר אגורי אימא לא קמ"ל, דלכאורה קשה איך שייך הא דמגר אגורי הלא אכר"ע חלה מצוה זו דלא תעמוד על דם רעך וכו"ע חייבים ללכת להציל מי שהוא בסכנה. ודוחק לפרש דהאי מגר אגורא קאי על עכר"ם. אלא ודאי דאין המצוה מוטל אלא למי שגודמן לו ואין אחרים מחוייבים ללכת לעזור לו דהוי מצוה המוטל אכ"ע ושפיר מותר להם לקבל כסף בעד שהם הולכים עמו להציל את זה שבסכנה⁴). ועי' בתפארת ישראל בבכורות הנ"ל שכתב כן בפירושו לענין דין. נמצא חולה הבא למרפאה של אחד המוסדות לרפואה שהוא רשום כחבר שם, החוב מוטל על אותו מוסד וחביריו לרפאותו למטרח ולמגר אגורא כפי שזה יעלה להם. ואין החוב מוטל על הרופא דהמצוה מוטל אכ"ע דהיינו על המוסד שהוא שייך שמה ופנה עליהם⁵).

ואם החולה פנה ישר להרופא, כשהמחלה היא מכה של חלל ומוטל מצות לא תעמוד על דם רעך על הרופא אף שמותר לו לבקש שכרו כנ"ל אמנם מאחר שפנה אליו וגם מאחר שבני אדם שאינם רופאים אינם בכלל המצוה כנ"ל אין זאת מצוה המוטל אכ"ע וממילא אין לו רשות לבקש שכר מופרז. ואף שיש רופאים אחרים יותר מפורסמים ממנו מוטל המצוה עליו די"ל דלאו מכל אדם זוכה להתרפאות דמטעם זה פסקינן כיו"ד סי' רכא' גבי נודר מחבירו דיכול לרפאותו אפילו אם יש רופא אחר.

והנה לפי מה שנפסק בחו"מ סי' רס"ד סעי' ד' דמי שברח מבית האסורים והיתה מעבורת לפניו וא"ל העבריני ואני נותן לך דינר אין לו אלא שכרו הראוי לו ואם הי' צייד וא"ל בטל מצודתך והעבריני נותן לו כל מה שהתנה עמו ועי' שם בקצות החושן דאף אם הפסיד מעט ועי' עבודתו אין שום אפשרות להריות את הסכום מה שהוא פסק ודרש מ"מ חייב ליתן לו ועי' ש' לפי"ו רופא שעוסק באיזה דבר שיהי' יכול לדרוש שכר כרצונו. עי"ש בקצות החושן שמדייק זאת מהרא"ש בפרק א"מ שכתב כן לענין השבת אבידה די"ל כן לגבי אבידת גופו והיינו לגבי חולה

4) הנהגתו של הרה"מ שליט"א שאי"ח לחפש אנשים שהם בסכנה נראית נכונה. שאל"כ הי' חייב על כל אחד ללמוד חכמת הרפואה. לפ"מ שמחוייב גם "מיגר אגורי", דהיינו חיפוש אחרי כל אמצעי הצלה. אולם עדיין אין להסיק מזה שאלה שלא נודמנה ההצלה לידם, אלא אחר שמוכר להם ע"ז פטורים הם מללכת להציל. כי זה ודאי לא מסתבר — מה בכך שלא ראו זאת, עכ"פ עכשו שהם יודעים למה לא יחוייבו? והגמרא תתפרש כשאנשים רוצים לקיים המצוה בהנם דוגמת הרופא שאנו עוסקים בו עכשו. ואעפ"י שעושה שלא כדין, אין זה פוסט את אחרים מליסכרו בסכום שמבקש ולהציל הנתון בסכנה.

העירור

5) לא ידעתי במה הדבר תלוי בפנייתו של החולה. וכי רק זה שאליו פנה הטובע בבקשת עזרה חייב בכך ולא כל הרואה ויודע? ואם יש מקום לחייב המוסד, היינו מגדרי חייבי השותפין ואחריותם ההדדית שקבלו על עצמם, בדומה לתקנות בני אומנות, אבל לא מצד החיוב של השבת אבידה ילא תעמד על דם רעך, שבזה כל ישראל שווים.

העירור

שאינו בו סכנה, אבל לפי מה שנתברר לעיל דחולה שיש בו סכנה מחוייב להצילו משום לא תעמוד על דם רעך ומחוייב נמי לטרח ולמגר אגורא, וממילא מחוייב הרופא להצילו ולא אמרינן בכה"ג דהוי מצוה המוטל אכ"ע מכיון שפנה אליו, מ"מ שכן הקבוצ והרגיל יש לו כנ"ל.

ולפ"ז צ"ל הא דפליגו הרמב"ן והי"א שמביא הב"י ביר"ד של"ו אי מחוייב ליתן להרופא כפי שפסק היינו בחולה שאין בו סכנה דהוי בזה רק משום השבת אבדה וכמו שכתב שם ויש מי שסובר דטעם דבורח משום דחייב להצילו משום השבת אבדה וכו' ולדבריהם אין לרופא אלא שכר בטלה עי"ש אבל בחולה שיש בו סכנה גם הרמב"ן מודה דמחוייב הרופא להצילו אף בלי שום תשלום אם אין לחולה לשלם משום לא תעמוד על דם רעך וכיון שבא אליו אין זה מצוה המוטל אכ"ע ואף אם יש לחולה לשלם מכיון דהמצוה רמי' עליו אם כי מותר לו לקחת שכר מטעמים הנ"ל אין כאן היתר על קביעת שכר מופרז. וצ"ל נמי הא דבורח מבית האסורים וכו' ואם הי' צייד משלם כל מה שהתנה דמיירי שלא היתה שם סכנת נפשות⁽⁶⁾.

אם כופים את הרופא שיעמוד לשרות החולים אף בתנאי שכר שאין בהסכמתו, בבכורות כט' כאשר צונו ד' אלקי מה אני בחינם אף אתם בחינם ומניין שאם לא מצא בחינם שילמוד בשכר שנא' אמת קנה, והנה יש לעין למה לא כופין שילמוד בחינם ויקיים מה אני בחינם וכו' ובאמת פסקינן שכופין את בני העיר ליתן צדקה לקופה וע"כ צריכין לחלק שמצוה המוטל אכ"ע יכולים לכופו זה את זה כמו צדקה או לבנות ביהמ"ס באר"ח ס' ק"נ אבל אין יכולים לכופו את היחידים ולהטיל עליהם את כל העול שמוטל על כל הציבור וע"כ שפיר אמרינן שאם לא מצא בחינם שילמד בשכר, שאין הרבים יכולים לכופו את המלמד תינוקות שיקבל על עצמו חוב שהי' מוטל אכ"ע והוא הדין לענין הרופאים איך נחייב אותם לעבוד בקביעות אצל מוסדות שונים שהרי המצוה מוטל אכ"ע וכדכתב הרמב"ן הנ"ל ושפיר אמרינן שהרופא מוכר את חכמתו ואין לו דמים (ואולי נכלל זאת במה שאמרו רפוא ירפא מכאן שנתן רשות לרופא לרפאות דהיינו שאין זאת כשאר מצוה שמונת עליו לבדו כחוב או שאפשר לכופו אותו אלא רשות הוא אצלו).

היוצא מהנ"ל:

א. הרופא מותר לקחת שכר אף אם יש לו פרנסה אחרת

(6) הכניס עצמו לדוחק רב, כי דאי כל הדיון הוא גם על חולה שיש בו סכנה, שכל הסימן דן באופן זה: בתחלתו — על הרשות שניתנה לרפואת שלא יחשוש שמא יהרגנו, וכן בהמשך, שאסור לו לרפא אא"כ אין בקי ממנו ואל"כ הי' כשופך דמים, ובזה הוא המדובר של הרמב"ן. וכן הא דמעבורת, בורח מבית האסורים הוא סכנת נפשות דשבי קשה מכולם, בפרט בזה שברח.

אלא כאמור לעיל אמנם אסור לו לכתחלה לבקש שכר גדול חוץ מדמי בטלה (היינו ביש לו לחולה, ואם אין לו חייב בחנם כשיש בו סכנה), אבל אם לא רצה לקיים המצוה חלה ההתחייבות, ובזה הוא המדובר של הרמב"ן, וכנ"ל הערה א'.

העורר

- ב. א"א לכוף את הרופא שיקבל על עצמו עבודה קבועה באיזה בי"ח וכדומה בתנאי שכר שאינו לפי הסכמתו
- ג. לגבי חולים שאין בהם סכנה יש זכות להרופא לדרוש משכורת (או תשלום) מיוחדת וגבוהה.
- ד. כשנתחייבו לשלם להרופא משכורת מיוחדת הרי זה נחשב כחוב שאין יכולים לחזור בו לאחר שהרופא טיפל בהחולה (הש"ך בשם הב"ח סוף סי' שלט)

סמכויות הרופא

בב"ק פ"ה ע"א אמרינן ורפא ירפא מכאן שניתן רשות לרופא לרפאות אמנם יש לברר אם החולה בעצמו מחוייב לפנות להרופא.

בב"ק צ"א ע"ב איתא תנאי הוא איכא למ"ד אדם רשאי לחבל בעצמו ואיכא מ"ד אין אדם רשאי לחבל בעצמו ומסיק אלא האי תנא הוא דתנאי אר"א הקפר ברבי מה ת"ל וכפר עליו מאשר חטא על הנפש וכי באיזה נפש חטא זה אלא שציער עצמו מן היין והלא דברים ק"ו ומה זה שלא ציער עצמו אלא מן היין נקרא חטא המצער עצמו מכל דבר עאכ"ו. התפארת ישראל שם על המשנה כתב הטעם דאסור לחבל בעצמו משום דהוי „בל תשחית" דלמאי דמסיק הש"ס דמצער עצמו נקרא חטא א"כ אין לחלק בין גוף למלבוש לענין בל תשחית דאי משום וכפר עליו לא ס"ד שיהי' חייב ומאי קמ"ל דפטור (כקושיית התוס' דה"מ החובל ע"ש). לפי"ז כמו גבי ב"ת אם הריח יותר מההפסד יש מקום להיתר ה"ה בכה"ג יהי' מותר לחבל בעצמו (ועי' בשו"ע הרב תניא הלכות שמירת הגוף). אמנם עי' שם בגמרא שמביא את הברייתא מקרעין על המת וכו' לוקה משום בל תשחית וכ"ש גופו ודוחה שם דבגד שאני דפסידא דלא הדר הוא. הרי דפסיד' דהדר אינו בכלל בל תשחית. וי"ל לפי מה דאמרינן שם דהא דאין אדם רשאי לחבול בעצמו אתי' כהאי תנא דתניא אך דמכם לנפשתיכם אדרוש רא"א מיד נפשתיכם אדרוש את דמכם דחה דילמא קטלא טאני דקרא מיירי בההורג את עצמו וכדכתב הרמב"ם בפ"ב דרוצח אבל בסוף כשמסיק דאתי כהאי תנא דוכפר עליו מאשר חטא על הנפש דאף כשמצער עצמו נקרא חטא על הנפש. והרי גם זה בכלל אך את דמכם לנפשתיכם אדרוש. וכן מפורש בתוספתא בב"ק פ"ט תלש בשערו מקרע את כסותו משבר את כליו מפור את מעותיו בחמתו פטור מדיני אדם ודינו מסור לשמים שנא' ואך את דמכם לנפשתיכם מיד נפשתיכם אדרוש ומובא בס"ח תרע"ו דהיינו אם עושה איזה דבר שיהי' שע"י מחבל בבריאותו או שגורם עי"ז דכאן נפשי לעצמו הוי בכלל אך את דמכם לנפשתיכם אדרוש.

הנה לענין תענית פסק בשו"ע אר"ח סי' תקע"ה היושב בתענית אם יכול לסבול התענית נקרא קדוש ואם לאו כגון שאין בריא וחזק נקרא חוטא והיינו כר"א שחולק על ר"א הקפר וא"כ קשה הא דחושן משפט סי' ת"כ סעי' ל"א. פסק דאין אדם רשאי לחבל בעצמו ולפי מסקנת הגמרא זה לפי ר"א הקפר דהיושב בתענית נקרא חוטא. וצ"ל דמאחר דחובל בעצמו בידים הוי בכלל את דמכם לנפשתיכם אדרוש לא פליג ר"א בהא. דאסור. רק ביושב בתענית שאין עושה חבלה בידים וכוונתו לשמים וגם יכול לסבול את התענית חולק וסובר שנקרא קדוש.

בוה יש לפרש שיטת הרמ"ה שמביא הטור בחו"מ סי' ת"כ שסובר דמותר לאדם לחבל בעצמו ועי"ש בב"י וב"ח שמפרשים למה לא פסק הרמ"ה כסתם משנה, ולפי הנ"ל אתי שפיר דמאחר דלענין תענית לא פסקינן כר"א הקפר דמתענה נקרא חוטא אלא כר"א דמותר להתענות ה"ה לחבול בעצמו רשאי, ולא מחליקין בין חובל בעצמו למתענה, כמסקנת הגמ' שמדמה זה לזה.

אדם חזק שסובל מאיזה כאב, אמנם יכול לעמוד בו וכוונתו למרק עונותיו עי"ז, לא מבעי להרמ"ה שאין מחוייב לפנות לרופא לתרופה או טיפול דהא לשיטתו אף לחבל בעצמו רשאי אלא אף למה שנפסק בשו"ע דאסור לחבל בעצמו אפשר היינו דוקא בידים אבל כאב דומה לתענית שנקרא קדוש.

בוה אתי שפיר הא דברכות ה' דר"י חלש על לגבי ר"ח א"ל חביבין עליך יסורין א"ל לא הן ולא שכרן א"ל הב לי ירך יהב ליה ידי' ואוקמי' וכו' וקשה למה ה' לו לשאול חביבין עליך יסורים וכו' ה' לו לבקש רחמים בעדו תו"מ דהא הוי זאת בכלל והשיבותו דמרבין אבדת גופה, אלא ודאי ה' מסופק אולי קיבל ר"ח על עצמו את היסורים מרצונו, ואין ברצונו לבקש רפואה על יסוריו, ע"כ רק אחר שאמר לא הן ולא שכרן השתדל להקימו.

והרמב"ן אין לדרוש ברופאים כלל, שכתב בפרשת בחקותי אני ד' רופאך וכן ה' הצדיקים עושים בזמן הנבואה גם כי יקדם עון שיחלו לא ידרשו ברופאים רק בנביאים וכו' ומה חלק לרופאים בבית עושי רצון ד' וכו' וכך אמרו כל עשרין ותרתין שנים דמלך רבה ר"י אף אומנא לביתיה לא קרא וכו' וזו כונתם באמרם ורפא ירפא מכאן שנתנה רשות לרופא לרפאות ולא אמרו שנתנה רשות לחולה להתרפאות אלא כיון שחלה החולה ובא להתרפאות כי נהג ברפאות והוא לא ה' מעדת ד' אין לרופא לאסור עצמו ברפאותו וכו' אבל ברצות ד' דרכי איש אין לו עסק ברפאות עי"ש ועי' בט"ז ביו"ד סי' של"ו שמקשה על ראיית הרמב"ן מהא דכ"ב שנים דמלך רבה וכו' ומביא את פירושו של הגאון בעין יעקב דהכי קאמר שזכות העונה עמד לר"י שלא הצטרך כלל לאומן ולזה כיוון גם הרמב"ן עי"ש, אמנם לפי"ז שר"י ניצל לגמרי מכל מחלה איד מביא הרמב"ם ראי' מזה שאף חולה שסובל מיסורים אין לו לדרוש ברופאים, ונלע"ד שהרמב"ן מפרש זאת כפירוש אחר שמביא הכותב בעין יעקב וז"ל שלא ה' לו פנאי להקין את עצמו כל אותן שנים שה' עוסק כל שעה בתורה לפני רבה, ולפי"ז י"ל שה' באמת סובל מ"מ לא פנה לרופאים דמה לרופא בבית עושה רצון ד'. ואין להקשות להרמב"ן מהא דתענית י"א דאם לא מצי לצעורי נפשי' ומתענה נקרא חוטא, דיש לחלק בין תענית שהוא גורם צער לעצמו נקרא חוטא לבין מחלה שמן השמים גזרו עליו ואין יסורים בלי עון על זה כתב הרמב"ן שם יחלה האדם כפי אשר יהי' עליו עונש חטאו ויתרפא ברצון ד'. ולפי"ז מדה הרמב"ן שאסור לאדם לחבול בעצמו בידים דאין גזרה מהשמים.

והרמב"ם בפ"ג ה"א מדעות כתב שמא יאמר אדם וכו' שלא יאכל בשר ולא ישתה יין המהלך בדרך זו נקרא חוטא שהרי אמרו בניזיר וכפר עליו מאשר חטא על הנפש וכו' הרי שפסק כר"א הקפר שהמתענה נקרא חוטא וה"ה שאסור לאדם לחבל בעצמו ופסק כן בפירוש בפ"ה דחובל ה"א אסור לאדם לחבול בין בעצמו בין בחבירו וכן מבורר דעתו שעל האדם להשתדל להיות בריא וחזק דהא כתב שם

בה"ג וישם אל לבו שיהי' כל גופו שלם וחזק שתהי' נפשו ישרה לדעת את ד' שא"א שיבין וישתדל בחכמתו והוא רעב וחולה או אחד מאבריו כואב. מובן מדבריו שעליו ג"כ לפנות לרופא כדי שירפא מכאביו.

מחלה מדבקת

כתב הרמב"ם בפ"א מרוצח ה"ד וכן כל מכוּשול יש בו סכנות נפשות מצות עשה להסירו ולהשמר ממנו ולהזהר בדבר יפה יפה שנאמר השמר לך ושמור נפשך ואם לא הסיר והניח המכשלות המביאין לידי סכנה ביטל מצות עשה ועבר בלא תשים דמים ובה"ה שם כתב הרבה דברים אסרו הכמים מפני שיש בהם סכנת נפשות וכל העובר עליהן ואומר הריני מסכן בעצמי ומה לאחרים עלי בכך שאיני מקפיד בכך, מכין אותן מכת מרדות. ועי' בברכות ל"ב ע"ב בהא דת"ר מעשה בחסיד אחד שהי' מתפלל בדרך ובא שר ונתן לו שלום ולא החזיר לו לאחר שסיים תפלתו א"ל הלא כתיב בתורה רק השמר לך ושמור נפשך וכו' והקשה שם המהרש"א הא קרא בשכחת התורה קמיירי ולא בשמירת נפש האדם ועי' גם בתורה תמימה. אמנם הרמב"ם בפ"ד מהל' דעות ה"א כתב הואיל והיות הגוף בריא ושלם מדרכי השם הוא שהרי א"א שיבין או ידע דבר מידעת הבורא הוא חולה לפיכך צריך להרחיק אדם עצמו מדברים המאבדין את הגוף ולהנהיג בדברים המברין והמחלימים ועי"ש הרי שכדי שיבין וידע מידעת הבורא עליו להשמר מכל דבר המאבד את הגוף, נמצא דהא דכתיב השמר לך ושמור נפשך מלשכת דברי תורה, כולל גם שמירת הגוף, שבלעדו א"א להבין ולדעת תורת ד'. והמחלה הרי גורם שכחת התורה, נמצא שפיר מביא הגמ' וכן הרמב"ם את הפסוק רק השמר לך ושמור נפשך לענין שמירה מכל מחלה וסכנה.

הרי שגבי מחלה מדבקת חוץ ממה שמוטל עליו להזהר ממנה ולבקש תרופה לעצמו דכתיב השמר לך ושמור נפשך, מצווה ג"כ על זאת כדי להסיר את המכשול ולא לגרום מחלה לאחרים.

במ"ק ה' ע"א אמרינן רמז לציון קברות מן התורה מניין טמא טמא יקרא טומאה קוראה לו ואומרת לו פרוש פרש"י עושים סימנים על הטומאה כדי שיהא מרגיש ופורש ואב"י אמר מהכא ולפני עור לא תתן מכשול. פרש"י כלומר עשו דבר על הטומאה שלא יהו נכשלים בה נושאי תרומה וטהרות. ועי' בספר חסידים ס' תרע"ג שכתב לפני עור לא תתן מכשול שלא ירחוק אדם שהוא מוכה שחין עם יהודי אחר אלא א"כ יודיענו שנא' ואהבת לרעך כמוך וכתיב לא תעמוד על דם רעך. וצ"ל הא דכתב שלא ירחק וכו' אלא א"כ יודיענו, היינו באופן שאם יודיע לו יכול להזהר שלא תדבק בו המחלה.

יוצא לפ"ז שמחוייבים לפרסם ולסמן את הבית שהמחלה המדבקת נמצאת שם שהרי חמור סכנתא מאיסורא. ומבורר מס"ח שאף אם אין כאן סכנת נפשות מזהירים ג"כ על כך.

כתב הרמ"א ביו"ד ס' קט"ז יש לברוח מן העיר כשדבר בעיר ויש לצאת מן העיר בתחלת הדבר ולא בסופו. ואף שבב"ק ס' איתא דבר בעיר כנס רגלך. עי' מהרש"א שם שכתב דלא בא לומר לאפוקי שלא יפזר רגליו שהרי משמע בדומה למ"ש רעב בעיר פזר רגלך, שודאי בדבר בעיר נמי טוב לפזר רגליו ולהמלט על נפשו

אלא כל זמן שאינו מסור רגליו מן העיר יכנס רגליו לביתו ולא יצא ברחובות. אמנם לפי דעת המדע הרפואי בזמננו כדי לעכב את התפשטות המחלה גוזרים עוצר על המקום ששולט שם המחלה, צדקו איפא דברי חז"ל בהא דדבר בעיר כנס רגלך והוי זאת דוקא (ועי' לקמן שבכגון זאת שומעים לדעת הרופאים).

לדברי הרמ"א שגם גבי דבר יש לצאת מהעיר צ"ע אם גם כשיש בזה סכנת נפשות יש לו ללכת מהעיר כמו גבי רעב שמסיק שם הגמ' דאף דאיכא סכנת נפשות אמרינן פזר רגליך די"ל דגבי דבר עדיין הוא לא סבל וגם איכא בכל אופן חיי שעה משא"כ גבי רעב דילפינן מהא דארבע מצורעים דכתיב מה אנחנו יושבים פה עד מתנו שהם כבר סבלו מרעב. וכן מביא הגמ' בע"ז כ"ז מזה דודאי מתרפאין מהם.

היוצא לנו מהנ"ל:

א. גבי מחלה המדבקת בסמכות הרופאים לעשות הכל אף נגד רצון החולה כדי לרפאותו שלא תתפשט המחלה על ידו.

ב. יש לסמן את הבית שנמצאו שם חולים במחלה המדבקת בכדי שלא יתערבו אתם.

ג. בסמכות הרופאים לצאת ממקום שנתפשט שם מגפה או חולי מידבק.

תרומת דם או נתוח בשר או אבר כדי להרכיב זאת באדם חולה

פסק הרמב"ם בפ"א דרוצח הי"ד כל היכול להציל ולא הציל עובר על לא תעמוד על דם רצח מקור ההלכה מסנהדרין ע"ג הנ"ל ועי' בחו"מ תכ"ו שהסמ"ע מביא את הירושלמי שמחוייב להכניס עצמו בספק סכנה כדי להציל את חברו מודאי סכנה ועי"ש בפ"ת שמביא מהאחרונים שתלמוד דידן פליג על הירושלמי, וע"כ השמיטו זאת הרי"ף והרמב"ם והרא"ש. ועי' בברכות ל"ג ת"ר מעשה במ"א שהי' בו ערוד והי' מויק את הבריות באו והודיעו לר"ח בן דוסא וכו' יצא ונשכו ומת אותו ערוד. ועי"ש במהרש"א שהקשה איך הכניס את עצמו בסכנה ומביא מהירושלמי באופן אחר שבאמת לא הכניס עצמו לסכנה ועי"ש בעיין יעקב שמתרץ שרחב"ד הי' בוטח בצדקתו כדי להציל רבים מסכנת זכות הרבים עמד לו. אמנם קשה לי מקירושין כ"ט ע"ב הוי מויק בו רבנן דאבבי דאפילו ביממא הוי מיתזקי אמר להו לא ליתב ליה איניש אושפיזא לריבר"א כדי שילין בע"כ בבית המדרש וכו' אמר להו למר אי לא איתרחש ניסא סכינתין הרי דאף כדי להציל רבים אף מי שהוא גדול בצדקתו אין לו להכניס עצמו בסכנה. והא דערוד י"ל כמו שכתב שם המהרש"א שהערוד מוזמן לישוד רק את החטאים וזהו שאמר רחב"ד שאין ערוד ממית אלא חטא ממית ועי"כ לא הי' שם לחב"ד סכנה כלל. אבל להכניס עצמו בסכנה אסור אף לצדיק וגם משום רבים אמנם לספק סכנה אין ראי' מהני די"ל דהוי זאת בכלל ודאי סכנה. ועי' בתפארת ישראל פ"א דברכות מ"ג שכתב היכא דליכא ודאי סכנה ולא שכיח היזיקא מצוה בעידנא דעסק בה אגוני מגני.

כתב הספר חסידים סי' תרצ"ח שנים שיושבים ובקשו אויבים להרוג אחד מהם אם אחד תלמיד חכם והשני הדיוט מצוה להדיות לומר הרגוני ולא חבירי כר' ראובן בן איצטרוילי שבקש שיהרגוהו ולא לר"ע כי רבים היו צריכים לר' עקיבא הובא בכנה"ג בהגהות ב"י ובד"ת ביו"ד סי' קנ"ז (ועי' באוצר ישראל שמביא

שרצה שתהרגו המלכות במקום ר' יהודא בן בבא ולא הגיחו ריב"ב). לפי"ז הי' מותר להדיוט להכניס את עצמו אף לודאי סכנה כדי להציל ת"ח שרבים צריכים לו. ואף שיש לחלק דהתם במה שמסר עצמו לעכו"ם כבר הציל את חבירו הת"ח אבל לתרום מדמו או לנתח אחד מאבריו בזה עדיין הצלת חבירו אינה בטוחה ואין נתיר להכניס עצמו לספק סכנה במקום ספק הצלה ועוד אין לנו דין ת"ח בזמננו. אמנם לספק סכנה י"ל דמצוה להדיוט להכניס את עצמו בעד ת"ח הנמצא בודאי סכנה, דהרי להירושלמי בעד כל אדם מחוייב בזה משום לא תעמוד על דם רעך. ואף דהפוסקים השמיטו זאת כנ"ל, אבל בכגון זה י"ל דכ"ע מודה ובכל אופן יש בזה מידת חסידות הראוי שבת ועי' לקמן.

ואם החולה מסוכן ואין שום סכנה בתרומת דם לצורכו או בנתוח בשר ואבר בשבילה, האם מצווים לתרום דם או להסכים לנתוח המבוקש לפי דעת הרופאים לשם ריפוי.

הרדב"ז סי' תרכ"ז כתב אם אמר השלטון לישראל הנח לי לקצץ אבר אחד שאינך מת ממנו או אמית ישראל חבירך י"א שחייב להניח לקוץ האבר הואיל ואינו מת. תשובה, זו מידת חסידות אבל לדין יש תשובה שמה לסכנת האבר בשבת שכן אונס דאתי משמיא. ולפיכך אין סכנת אבר דוחה שבת אבל שיבא הוא באונס עליו מפני חבירו לא שמענו. ותו דילמא ע"י חתיכת אבר אעפ"י שאין הנשמה תלויה בו שמא יצא ממנו דם הרבה וימות ומאי חזית וכו' ואני ראיתי אחד שמת ע"י שסרטו את איזו שריטות דקות להוציא דם ויצא כ"כ דם שמת וכו' ותו התורה אמרה פצע תחת פצע ואפ"ה חששו שמא ע"י הכרייה ימות והתורה אמרה עין תחת עין ולא נפש ועין תחת עין ולכך אמרו שמשלם ממון וכו' ותו דכתיב דרכי' דרכי' נועם וצריך שמשפטי תורתנו יהי' מסכימים אל השכל והסברא ואיך יעלה על דעתנו שיניח אדם לסמא את עינו או לחתוך את ידו או רגלו כדי שלא ימיתו את חבירו הלכך אינו רואה טעם לדין זה אלא מידת חסידות ואשרי חלקו מי שיכול לעמוד בזה. ואם יש ספק סכנת נפשות הרי זה חסיד שוטה דספיקא ידידה עדיף מוודאי דחבריה. הפ"ת מביא זאת ביו"ד סי' קנ"ו, וקשה לי בדברי הרדב"ז אלה מה שכתב שחשו שע"י הכוה' ימית ולכך אמרו שמשלם ממון, הרי בבב"ק פ"ד דחינן זאת דאמרינן שם אביי אמר אתיא וכו' עין תחת עין ולא נפש ועין תחת עין ואי ס"ד ממש זמנין דמשכחת לה עין ונפש תחת עין, בהדי דעויר ליה נפק ליה נשמתיה, ומאי קושיא דילמא מימד אמרינן ליה אי מצי מקבל עבדינן ואי לא מצי מקבל לא עבדינן ואי אמדינן דמצי מקבל ועבדינן ליה ונפק רוחי' אי מיית לימות מי לא תנן גבי מלקות אמדוהו ומת פטור ועי"ש. ובזה נדחה ג"כ מה שכתב דילמא ע"י חתיכת אבר אעפ"י שאין הנשמה תלויה בו שמא יצא ממנו דם הרבה וימות ואני ראיתי וכו' דמימד אמדינן ואם לפי המומחים יכול לעמוד בו תו לא חיישינן⁽⁷⁾. וכן מה שכתב שצריך שמשפטי תורתנו

(7) נראית כונתו שרואים מהגמרא שתתכן טעות באומדנא שכן אמרו ואי אמדינן דמצי מקבל ועבדינן ב' ונפיק רוחי' אי מית לימות וכו', ר"ל שזהו שמגיע לו להכנס לספק זה, וכמו בזה שמחוייב מלקות. אבל בנידון שלנו לספק נפשות אין עליו חיוב, וכל אומדנא אינה רדא אלא ספק וכנ"ל. ועיפ"ז נראה גם מה שלמד ממה שאמרו ולא נפש ועין תחת עין, שהרי

יהי מסכימים אל השכל ואיך יעלה על דעתנו שיניח אדם לסמא את עינו וכו'. אבל אף אנו נשאל איך מסכים עם השכל שכשמבקשים לחתוך אצבע קטנה של אחד שלפי דעת כל המומחים אין בזה שום סכנה, ותלוי בזה חיי אדם גדול בתורה ומעשים, שרבים צריכים לו, או כגון זאת, לגבי בן לאביו נגיד שאין כאן חוב להציל אותם ע"י אצבע קטנה שלו?

ויש להביא ראי' נגד הרדב"ז מהא דאיתא בב"מ ס"ב שנים שהיו מהלכים בדרך וביד אחד מהם קיתון של מים אם שותין שניהם מתים ואם שותה אחד מהן מגיע לשוב דרש בן פטורא מוטב שישתו שניהם וימותו ואל יראה אחד מהם במיתתו של חברו עד שבא ר"ע ולימד וחי אחיך עמך חייך קודמים לחיי חבריך. והנה ע"כ לא פליג ר"ע אלא שלא אמרינן ימותו ואל יראה אחד במיתת חברו. אבל מודה הוא שמחוייב לצער עצמו ולסבול הכל כדי שלא יראה במיתת חברו. וכן יש להביא ראי' מגדרים פ' ע"ב מעיין של בני העיר חיהו וחיי אחרים חיהו קודמים וכו' חיי אחרים וכביסתן חיי אחרים קודם ומסיק שם דבגדים שאין מכוובסים מביא לידי שעמום ותמהון לב שיותר קשה מאכעבועות שמכאיבות ויש להם רפואה לא כן שעמום ועי"ש. הרי שמחוייב לקבל על עצמו שעמום הקשה בעד חיי אחרים. ואף שיש לחלק בין קציצת אבר ובין הני' כדלקמן מ"מ תרומת דם ונתוח בשר אחר אמידת מומחים שאין כאן שום חשש סכנה שפיר יש ללמוד מהני לחיוב.

אכן מהא דסנהדרין ע"ג דפריך הגמר' על הא דילפינן מלא תעמוד על דם רעך שמחוייב להציל את חברו מסכנה והא מהכא נפקא מהתם נפקא אבדת גופי מנין מוהשבותו לו ומשני אי מהתם הו"א הנ"מ בנפשי' אבל מיטרה ומיגר אגורא אימא לא קמ"ל. והנה אי אמרינן דאף למסור אחד מאבריו באופן שאין בו סכנה ג"כ חייב למה לא מתרצת הגמר' הו"א הנ"מ להטריח עצמו אבל למסור אחד מאבריו לא — קמ"ל. אלא ודאי כהרדב"ז דבאמת אין כאן חיוב למסור אבר כדי להציל את חברו. ועי' ביר"ד קנ"ד בש"ך ס"ק ג' שכתב ואם יש סכנת אבר צ"ע אי דמי לממון או לנפש ונראה להקל. הרי כהרדב"ז שסכנת אבר הוי כסכנת נפשות וממילא למדנו שאין לו לתת לקצוץ אבר אף כדי להציל את חברו.

והנה איתא בב"ק צ"ב האומר סמא את עיני וכו' חייב ע"מ לפטור חייב קרע את כסותי ע"מ לפטור פטור ושם צ"ג בגמר' מ"ש רישא ומ"ש סיפא א"ל רישא לפי שאין אדם מוחל על ראשי איברים א"ל וכי אדם מוחל על צערו דתניא הכני פצעני ע"מ לפטור פטור. רא"א משום פגם משפחה רבא אמר משום שאין אדם מוחל על ראשי אברים שלו רי"א יש הן כלאו וכו'. ונלע"ד דלהטעם של פגם משפחה אין הדבר מסור לו בכלל, והאומר סמא את עיני קטע את ידי אין שומעין לו ואף בן לאביו או אב לבנו דהיינו כדי להרכיב את האבר מהאכ להבן או מאיזה טעם שיהי' אין שומעין לו וכדאיתא בכתובות מ"א גבי בושת ופגם נוחא ליה לאביה מאי דילמא לא נוחא להו לבני משפחה נוחא לבני משפחה מאי אי אפשר דליכא

אילולי הדחיה שאפשר באומדנא. לא היינו מחייבים להכניסו בספק סכנה, וני"ד גם אחרי האומדנא הוא כמו בלי אומדנא וכנ"ל כי ספק עכ"פ נשאר.

העורך

חד במדינת הים דלא ניהא ליה, וכן אף במקום שהדבר נוגע להצלת נפשות אמרינן ימות ואל יעשה דבר שיש בזה משום פגם משפחה, כי הא דסנהדרין הנ"ל בהא דימות ואל תספר עמו דפריק הגמר' למ"ד פנוי' היתה מאי כולי האי ומשני משום פגם משפחה, הרי דמשום פגם משפחה אמרינן ימות זה, ועי' בהנ"ל ולפי' לא לבד שאין כאן מדת חסידות לקצץ אבר להציל חבירו כדכתב הרדב"ז אלא שאין שומעין לו בכלל⁸). אבל להטעם שאין אדם מוחל על ראשי אבריו קים לן בגבי דאב לבנו או כדי להציל את חבירו או לת"ח שרבים צריכים לו כן מוחל אדם אף את ראשי אברים שלו. והנה יש בזה פלוגתת הפוסקים ברמב"ם בפ"ה מחובל הי"א פוסק שאין שומעין לו שהדבר ידוע שאין אדם רוצה בכך, והרא"ש פוסק וכן הרמ"א בחז"מ סי' תכ"א שאם אמר בפירוש ע"מ לפטור פטור, והטעם דפגם משפחה לא ס"ל לאף אחד מהפוסקים. ונמצא כהרדב"ז שאף שא"א לחייב אותו מ"מ ממידת חסידות הרשות בידו להסכים שיקטעו גם אחד מראשי אבריו.

אמנם אם נגרם ע"י תאונת דרכים אסון של סכנת נפשות או באחד מאופנים שגואל הדם הי' יכול להרוג את גורם האסון אם ימות הנפצע ועי' ברמב"ם פ"י מרוצת, יש מקום לחייב את הרוצח במקום שאין בדבר שום סכנה ולקצוץ אבר ממנו כדי להציל את הנפצע ע"י. ואל תשיבני מהא דפצע תחת פצע וכו' דהיינו ממון דהתם לא מיירי שהנפצע הוא מסוכן והחובל יכול להציל אותו ע"י אחד מאבריו בלי שיהי' לו בזה אף ספק סכנה, ממילא הוי זאת אכזריות בלי שיהי' בזה איזה תועלת וישפיר באה הקבלה דעין תחת עין הוי ממון אבל בנידון דידן שיש רשות לגואל הדם אף להרוג אותו מסתבר שלכה"פ יש לחייב אותו להציל את הנפצע עי"ז⁹).

ואם יש כח לבי"ד לחייב לתרום דם לצורך חולים מסוכנים במקום שלפי דעת הרופאים אין בזה שום סכנה לבריאות התורם.

הנה הפ"ת בסו"ד סי' רנ"ב ס"ק ד' כתב על מה שכתב הב"י דהמעלים עינו מפסידן שבויים עובר על לא תעמוד על דם רעך ובמצות לא תעשה חייב ליתן כל ממנו, דלאו ראוי' היא דדוקא בלא תעשה שיש בו מעשה אמרינן כן והכי ביטל את הלאו בשורא"ת עי"ש, ואף דכתב הרמב"ם בפ"א מרוצח הלכ' ט"ז אע"פ שאין לוקין על לאוין אלו (לאו של לא תעמוד על דם רעך) שאין מעשה בהם, חמורים הם שכל המאבד נפש אחת מישראל כאילו אבד כל העולם כולו וכל המקיים נפש אחת של

(8) אם מדת חסידות היא אין בזה גם משום פגם משפחה, שע"כ לא אמרו שזה פגם. אלא בסימוי וקציצה שאין עמה אלא משום השחתה. משא"כ בני"ד אדרבא לכבוד ייחשב להם. העורך

(9) בנידון זה כשלא מת מיד אינו גולה, כמש"כ הרמב"ם (פ"ה מרוצח ה"ב) וממילא אין רשות לגזח"ד להרגו. וגם לראב"ד שחולק שם על הרמב"ם, אם ניתן להצילו ע"י אחד מאבריו ה"ז דומה לזורק חץ וסמנים בידו או סמנים בשוק, שאפילו אם נתפזרו אח"כ פטור ממיתה (וסנהדרין ע"ז:), אי"ה מגלות. אלא שהרמב"ם השמיט דין זה של סמנים, רצ"ע. העורך

מישראל כאילו קיים כל העולם כולו, מ"מ מי שלבו נוקפו והוא מפחד, איך נחייב אותו נגד רצונו, הלא לב יודע מרת נפשו, ומטעם זה אמרינן דאף אם הרופאים אומרים שהצום לא יזיקהו שומעים לחולה דלב יודע מרת נפשו ואחזוקי אינשי ברשיעי לא מחזקינן ומאכילים אותן ביוה"כ. וכן הירא הדרך הלבב חוזר ממערכת המלחמה, אם כי התם הטעם משום ולא ימס את לבב אחיו כלבבו, מ"מ חזינן שלא אמרינן ילך ויעזור לאחיו הגבורים ויסיר פחדו בסביבתם. וא"כ איך נוכל לחייב לתרום דם או שיקחו ממנו בשר וכדומה למי שמפחד. הלא כל חבורה שנעשה בברזל אין צריך אימוד, ואמרינן בסנהדרין ע"ו מפני מה לא נאמר יד בברזל שהברזל ממית בכל שהוא, ופסק כן הרמב"ם פ"ג דרוצח. ואמרינן נמי גוף קשה סחד שוכרו ב"ב י', וא"כ למי שהוא מפחד ואין עושה זאת מרצונו הטוב הוי בכלל ספק סכנה, ואין אדם מחוייב להציל חבירו במקום שיש בזה אף ספק סכנה כנ"ל. על פי הנ"ל נמצא לחולה מסוכן במקום שלפי דעת הרופאים אין כאן סכנה להבא לעזרו:

- א. מידת חסידות הוא לתת לקצוץ אף אחד מאבריו.
- ב. כדי להציל ת"ח שרבים צריכים לו יש חצוה למסור לקצץ מאבריו.
- ג. אם הוא היה גורם את הסכנה יתכן שאפשר גם לחייב שיקצצו אחד מאבריו בע"כ להצלת הנפגע.
- ד. תרומת דם ולנתח בשר לצורך חולה שיש בו סכנה, הוי בכלל מצות לא תעמד על דם רעך, אבל אין לעשות זאת בכח נגד רצונו דהוי בכלל ספק סכנה, אמנם ראוי לאדם שיחזק את עצמו וזכות המצוה יעמוד לו. ונתוח כדי להקדים רפואה למכה כגון להוציא בלוט או להוציא מעי אטום שכעת אין כאן שום כאב או מחלה רק עושים את הנתוח כדי שבעתיד לא יהי' שום אפשרות של מחלה מאברים הללו.

הנה אף שאסור לאדם לחבול בעצמו משום דהוי זאת בכלל את דמכם לנפשותכם אדרוש בנתוח כזה אין איסור משום חבלה, דהא אין כוונתו לחבול ולפגום בכחו ובריאותו, אלא אדרבה כל כוונתו להבטיח את בריאותו גם בעתיד. אלא הא דמכניס את עצמו בספק סכנה ע"י הנתוח יש מקום לדון. בב"מ פ"ג איתא בהא דר' אלעזר ברבי שמעון ואפ"ה לא מיתבא דעתיה אשקיה סמא דשינתא ועיילוה לבינתא דשישא וקרעו לכריסיה הוו מפיק מיניה דיקולי דתרבא ומותבי בשמשא ולא מסרחי ועי"ש, אין להוכיח מזה דמותר לעשות נתוח ולהכניס לספק סכנה. די"ל דשאני התם דעשה זאת לשם תשובה, ועי' לקמן. התפארת ישראל ביומא פ"ח מ"ז כתב בזה"ל: "נ"ל היתר לעשות אינאקולאטיאן של פאקקען (זריקה נגד אבערעות) אף שאחד מאלף מת ע"י האינאקולאטיאן עכ"פ שאם יתהוו בו הפאקקען הטבעיים הסכנה קרובה יותר, לכן רשאי להכניס את עצמו בסכנה רחוקה כדי להציל עצמו מסכנה קרובה. וראי' ברורה לדבר ממ"ש רבי" בטור ח"מ סוף סי' תכ"ו בשם הירושלמי דחייב אדם להכניס עצמו בספק סכנה כדי להציל חבירו מודאי סכנה, והרי ברואה חבירו טובע בנהר אינו מוחלט בודאי שיטבע אם לא יציל הוא וכי לא אפשר שינצל ממקום אחר? ואם להציל חבירו יש חיוב להכניס א"ע בספק סכנה, מכ"ש שהיה רשות בידו להציל את גוף עצמו ע"י שיכניס א"ע בספק סכנה. ואף הרי"ף ורמב"ם וטור שלא הביאו הך ירושלמי י"ל היינו מדס"ל כר"י בנדרים

פ' דחייך קודם לחי' חבירו אבל בהצלת גוף עצמו אע"ג שאינו חייב, רשאי עכ"פ. לפי"ז ח"ת שמתיר לעשות נתוח הנ"ל כדי להקדים רפואה למכה דאם נחלה ע"י חבלות או מצי אטום תהי' הסכנה יותר גדולה מהנתוח. אמנם לדידי צ"ע בהא דמביא התפ"י ראי' מהירושלמי דהתם מיירי שהסכנה לפנינו וקאמרינן בסנהדרין מנין לרואה את חבירו טובע בנהר וכו' שחייב להצילו, אבל להתיר לעשות זריקות ונתוח בלי שהוא סובל מכאב או שיהי' באיזה סכנה, רק מאיזה חשש שיקרה מה שהוא בעתיד, לא שמענו, ועוד הלא יש כאן רוב וחזקה שלא יחלה באותה מחלה כלל איך נתיר לו להכנס בנתוח דהוי חבלה של ספק סכנה.

ואין לחלות זאת בפלוגתא המלחמות ובעל המאור בשבת פ' דראד"מ דהיכא שנשפכו חמין קודם המילה ויודע שיצטרכו לחלל שבת עבור הילד אחר המילה לחמם לו מים דוחים מצות מילה כדי למנוע את חילול השבת. ולדעת המלחמות יש מותר למולו דאין למצוה אלא מקומה ושעתה, דאף לדעת בעל המאור שמתחשבין עם העתיד ועוברין כעת על המצוה, היינו בשב ואל תעשה ולא מלם כעת כדי לכנוע עי"ז את חילול שבת איסור ודאי שהי' בא ע"י מעשיו של השתא, אבל איך נתיר להכנס בספק סכנה מחשש סכנה שאולי יבא לו בעתיד. ונראה בודאי שבכגון זה גם הבעל מאור מודה דאין מצות פק"נ אלא במקומו ושעתה, ואם לגבי מילה שהמצוה לפנינו סובר שב ואל תעשה עדיף כש"כ בהא שכעת אין כאן שום מצוה אדרב' הוא מכניס את עצמו בספק סכנה בידים בודאי שב ואל תעשה עדיף.

ועי' ברמב"ם פ"ד דדעות הי"ח שכתב ולא יקיו אלא אם יהי' צריך לו ביותר, הרי שאין לחקיו דם כדי להקדים רפואה למכה ואף שבשבת קכ"ט אמרינן האי פורסא דדמא כל תלתין יומין ובין הפרקים ימעט, צ"ל היינו למי שצריך לו אבל לא שיעשה כן לכל אדם.

בזריקות המחסנות נגד מחלות המדבקות שדן בזה התפ"י יש למצא היתר אלא שלא מטעמי, והיינו דמאחר שאותן מחלות נמצאות בעולם וכל אדם עלול שיתדבק בו אותן המחלות שעי"ז אח"כ הוא בעצמו יגרום מחלות אלה לאחרים, הוי הזריקות בכלל מצות עשה של מעקה שכתב הרמב"ם וכן כל מכשול שיש בו סכנת נפשות מצות עשה להסירו ולהשמר ממנו וכו' כנ"ל (ולא חיישינן על אחד מאלף שיכול לקרה אסון בעשית המעקה דהוי זה עולם כמנהגו נוהג וה"ה לגבי זריקות של חיסון) משא"כ לגבי נתוח הנ"ל שכל המחלה הזאת א"א שיתדבקו בו מאחרים וגם כמנו לא תעבור המחלה לאחרים, וכעת הוא בריא וחזק ככל אדם, נ"ל דכ"ע מודים להרמב"ן דמה לרופא בבית יראי ד', וכן משמע ממה שדרשינן ירפא ירפא מכאן שניתן רשות לרופא לרפאות דהיינו במקום שיש כאב ומחלה יש רשות לרופא לרפאות אבל במקום שאין הוא מרפא כעת אלא אדרבא כעת הוא גורם מכה לא ניתן רשות לרופא לכך.

נמצא:

א. אין מקום להתיר נתוח לאיש בריא כדי להבטיח עצמו מאיזו מחלה.

ב. כדי להבטיח ולחסן עצמו נגד מחלות מדבקות מותר לעשות זריקות

(ואולי גם נתוח) אף שיש בזה ספק סכנה.

מחלה שיש בה סכנה: פשיטא דמחוייב למלאות הוראות הרופא, ויש בזה

משום ונשמרתם לנפשותכם מאד. והוי בכלל לא תעמוד על דם רעך, דכ"ש דמחוייב

להציל עצמו מסכנת ההענשה ע"ז הו' בכלל אך את דמכתו להפשותה אדרוש.
 נתנו וכל ספק בפשות דחיק את השבת ומחוייב לשם ריפוי לעבור כל עברות
 שבתותיה חוץ מרצ' ש"ד וע"ז וע' בדרכי תשובה סי' קנ"ז ס"ק ה' שמביא
 מהפוסקים דאפילו למיד דאדם רשאי להחמיר ע"ע להנות בהרג במקום שאמרו
 שיעבור ולא יתג, מ"ס חולה שאמרו הרופאים שצריך לחלל עליו את השבת והוא
 אינו רוצה אין שומעין לה וכופין אותו לעשות מה שאמרו הרופאים וע' בפ"מ"ג
 אנית בא"א ס"ס תס"ח שכתב, והדבר שאסרו חז"ל משום סכנה, מותר לעשות
 לחולה שיש בו סכנה כשדורפאים אומרים שהוא צריך לעשות את הדבר הזה לחי
 בספק פק"ז וע' עוד בדרכי תשובה יו"ד קט"ז ס"ק ב"ט.

נחת לחולה שיב"ס: באזהרות חיים החדש פביא בסי' שכ"ז בהגהות הגאון
 מהרש"ם בזה"ל ע' בספר החיים בזה חולה באבר אחד ויב"ס והעיר הרופאים
 שאם לא יחתכו ימות ואם יחתכוהו מקצתו אומרים שימחה בשעת חתימה, ורובם
 אומרים שיח', וא"כ אם לא יחתכוהו יחיה איה ימים בבירור ואח"כ ימות, ואם
 יחתכו יש ספק שמא ימחה מיתתו והעלה דל"מ אם שווים ושקולים הם ספק חיי
 שעה גדולה מפני חיי עולם וגם בדיאכא רוב ומעוט דחלי במחלוקת הפוסקים כמ"ש
 הבי' סי' תשי"ח ג"כ ספק חלי שעה גדולה וגם במופלגים בחכמה נגד רוב הוי ספק
 פלוגתא וספק פ"ג להקל ע"ש. וע' בספר חסידים סי' תס"ז גשים היו נותנות לחולים
 עשבים לבשל שאם יצלה יתרפא תוך ז"י ואם לא ימות תוך ז"י וכו' אמר החכם
 עמידן ליתן את הדין שמפיתים האדם קודם זמנו ודומה להא דרחב"ת שלא רצה
 לפתוח פיו כשרפונתו שלא לקרב מיתתו ע"ש. ולכאורה הרי כאן ספק שמא
 יתרפא ע"ז מחלד תנאה מזה דגם אם בלא העשבים ימות בבירור אחר זמן אין
 להכניס את עצמו בספק קירוב מיתתו וצ"ע. ואולי התם גם בלא העשבים ה' ספק
 שמא יתרפא בזמן ארוך. ומצאתי בשו"ת שבות יעקב ח"ג סי' ע"ה שנשאל ג"כ
 בזה והביא מש"ס בע"ז כ"ז ע"ב רש"י ותוס' רמב"ן בתה"א, והעלה ג"כ דהיכי
 הבלא הרפואה בודאי ימות יש לתפוס הספק אף שדוחין ע"ז ספק חיי שעה. וסיים
 שאין לעשות דבר זה ע"פ רופא אחד אלא בצירוף דעת כמה רופאים מומחים ע"פ
 רוב דיעות ברוב דמנכר ובהסכמת חכם שבעיר, עכ"ל האורחות חיים. וע' עוד
 בתפארת ישראל יומא פ"ח מ"ז דכתב ג"כ דלא חיישינן לחיי שעה בחולה שבודאי
 ימות ועושים לו אפרציון. אמנם מרן הח"ס ביו"ד ע"ז כתב בעלמה שכל הרופאים
 נתייאשו מלבקש לה רפואה אך הרופאים הכומרים אומרים אפשר שע"ד הרחוק
 ימצאו לה רפואה או שתמות בסמים החריפים וכו' ומסיק ומ"מ בנידן שלפנינו פשוט
 יותר מביעא בכותחא דאסור למסרה לבתי הכומרים הנ"ל מכמה טעמים חדא אפילו
 רופאים ישראל כה"ג מי התיר להם להיכנס עצמם בספק נפש להמית או להחיות
 וכו' ע"ש הרי שדעתו:

- א. שאף לרופא ישראל אסור להכניס עצמו בספק נפשות להמית או להחיות.
- ב. שגם כשדרך הרפוי הוא ע"י סמים כה"ג חייב הרופא כשהמית ולא
 כהתשב"ץ הנ"ל.
- ג. שאין לחלק בין מחלה מדבקת בין שאר מחלות (דהא כתב שאין רוצים
 לשלוח את הילדים ללמוד שמה מפני שמפחדים ממחלה המדבקת
 של הנכפה).

ברם נלע"ד דכל מה שיש לדון אם דוחין חיי שעה מפני ספק חיי עולם היינו כשדרך ואופן הרפוי בדוק וידוע לנו וגם לפי מה שאמדו הרופאים בכח ומצב החולה, הוא יכול לעמוד בנתוח או בטפול הזה אלא דיש חשש אולי טעו הרופאים באבחנתם או אולי יבא איוה תסבוכת מסוכנת, בזה אמרינן שדוחין חיי שעה מפני ספק חיי עולם ועושין הנתוח או את הטיפול. אבל במקום שלהרופאים בעצמם לא ידוע התרופה או דרך הנתוח למחלה הזאת, ועושין הכל על סמך שהחולה הזה בין כך ובין כך ימות, וע"כ מרשים לעצמם לנסות איוה טיפול או נתוח שיש בו סכנה בזה לא אמרינן שדוחין חיי שעה מפני ספק חיי עולם, דמי התיר להרופא להכניס עצמו בספק נפשות והוא אינו רופא בדבר הזה אלא סתם מחבל. ויש להוכיח כן ממקור הלכה הזאת בע"ז כ"ז דאמר ר"י ספק חי ספק מת אין מתרפאין מהם, פרש"י חולה שאם לא ירפאנו רופא ספק חי ספק ימות אין מתרפאין מהם, דעכ"ר ודאי קטיל. ודאי מת מתרפאין היכא ידיעין שאם לא ירפאנו ימות ואין כאן ישראל לרפאותו וכו' הרי שכל הסכנה אינו מצד המחלה אלא מצד שאין כאן רופא ישראל, וחיישינן שעכ"ר ינהוג אותו אף שהעכ"ר בעצמו יודע איך לרפאות מחלה הזאת, וע"כ מחלקינן בין ספק חי ספק מת ובין ודאי מת. אבל אי הספק הוא מכח אי-בקיאות הרופא אפילו ודאי מת אסור אף לרופא ישראל לטפל בו באופן שיהי' בזה איוה סכנה וחוששין לחיי שעה, והרי אף גוסס דינו כחי לכל הדברים, והיינו נמי הא דארבע מצורעים דילפינן משם דלא חיישינן לחיי שעה ובב"ק ס' ע"ב ילפינן דאפילו היכא דאיכא ספק נפשות מותר להציל עצמו מרעב וה"ה משאר סכנות מהא דארבע מצורעים דילפינן משם דלא חיישינן לחיי שעה ובב"ק ס' ע"ב ילפינן ארם רק שהי' חשש שיתפסו אותם והיינו שיהי' איוה תסבוכת בכה"ג לא חיישינן לחיי"שעה אבל אם לא הי' לפניהם מחנה ארם אלא מדבר, היתה הבריחה סתם איבוד לדעת, והיו חוששין אז גם לחיי שעה.

ובזה אתי שפיר הספר חסידים הנ"ל שקשה הא דמביא ראי' לדבריו מהא דרחב"ת הלא התם אם הי' פותח את פיו הי' בזה אך ורק מקרב את המות משא"כ בהא דע"בים אפשר גם שיבא רפואה ע"י. אלא ודאי מאחר שלנשים הללו לא היה טיפול זה בדוק ומנוסה כתרופה נגד אותה מחלה, אלא אדרב' הי' ברור להן שיכול לקרב את המיתה נחשב כל פעולתן לא לרפואה אלא לחבלה המקרבת את המיתה, ולזה יש ראי' מרחב"ת שאסור.

והח"ס נמי מיירי מהא שכל אופן הרפוי של אותה מחלה אין מוכר להרופאים ע"כ אסור להרופא להכנס בספק נפשות. וכן יש לברר מדברי היעב"ץ במור וקציעה על אור"ח ס' ט"ז הובא דבריו בצ"ץ אליעזר ח"ד ס' י"ג תרופה לצורך נעלם שבפנימיית הגוף ואף הרופא בעצמו אינו יודעם ומכירם בברור אלא באומדנא גרידא ומנסה בתרופות מסופקות לעצמו או ודאי אשרי הנמנע מהם לעולם ואינו בוטח ברופא בו ובתרופתו, ויניח הדבר בידי רופא חנם הנאמן ע"י"ש. הרי שבתרופות שאין בהם סכנה — כן, בנתוח שיש בו סכנה ואין לרופא בעצמו ידיעה ברורה באותה מחלה, והכל רק בגדר נסיון, ברור שלא הותר לאדם להכניס עצמו אף בספק נפשות. ועי"ש ט"ז גם לענין מחלות שיש בהם יסורים קשים.

נתוח לחולה שאין בו סכנה אבל המחלה גוררת צער וכאב. היעב"ץ ט"ז כתב שם בזה"ל: אבל יש שבוחרים בספק נפשות כדי להציל

עצמם מיסורים קשים כאותן שמוסרים עצמם לחתוך מפני אבן שבכיס ובגיד וחצץ הכליות הכואב אותן מאד בצער קשה כמות ר"ל, ולאלה מניחים אותן לעשות כחפצם בלי מוחה מחמת שכמה פעמים נושעים ונרפאים. מ"מ העלולים יש להם לחוש לעצמם וכל שאין סכנה בכאב לא שפיר עבדי אפילו בחול לא הותר להכניס אדם עצמו בספק סכנת נפשות, אע"פ שהרבה עשו כן ונצולו, וגם רבים קרבו מיתתן ע"י החתוך לפיכך לא הותר לגמרי אפילו בחול עכ"ל.

הקשה הצ"א הנ"ל דיש לעיין בדברי היעב"ץ בתרתי: ראשית איך מותר לרופא לסדר נתוח באופן כזה, ושנית אפילו אם נעמיד כוונתו ברופא עכ"ל, ג"כ תקשה דלמה לא נמחה בידו הרי אין האדם בעלים על חיות גופו ומוזהר על כך משום אך את דמכם לנפשותכם אדרוש, ועי"ש. אמנם לפי הנ"ל באמת לא הותר לרופא לרפאות רק כשבדוק ומנוסה אצלו אופן הרפוי של אותה מחלה ואמד שהחולה מסוגל לעמוד בנתוח או בטיפול הזה, וכגון הא לא חיישינן שתתרחש איזו תסכוכת ותגרום סכנה להחולה, ע"כ שפיר מותר להרופא לעשות נתוח להחולה הזה אף שאין זה חולה שיש בו סכנה, והחולה בעצמו ג"כ לא מחוייב לחוש שמא יקבל איזה התקפה ויבא לידי סכנה, דמאחר שכל מה שמחבל בבריאות האדם או שגורם דכאון נפשי הוי בכלל אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש, נמצא שהאדם מחוייב לחפש תרופה למכתו, ומכיון שאמדו ע"י רופאים שיכול לעמוד בנתוח, שוב אין לו לחוש דהא תנן לגבי מלקות אמדוהו ומת פטור.

יוצא לפי הנ"ל:

א. נתוח אף לחולה שיהי"ס אינו מותר רק כשאופן הרפוי מוכר לרופא, ולדעתו החולה יכול לעמוד בנתוח.

ב. חולה שאין בו סכנה אבל גורם כאבים גדולים מותר לעשות נתוח, אם זה בדוק ומנוסה נגד המחלה הזאת ואמדו שיכול לעמוד בנתוח.

הקלת חבלי מיתה

הגוסס הרי הוא כחי לכל דבר וכו' והנוגע בו הרי זה שופך דמים למה זה דומה לנר שמטפטף כיון שנוגע בו אדם יכבה, הרמב"ם הלכות אבל פ"ד ה"ה טור שר"ע יו"ד של"ט.

אמנם מי שנשברה מפרקתו ורוב בשר עמה וכן מי שנקרע מגבו כדג אפי' עדיין הוא חי חשוב כמת ומטמא וכן כשהותו ראשו או שנחלק לשני חלקים בבטנו הרי זה כמת, הרמב"ם פ"א מטומאת המת הט"ו יו"ד ש"ע, ואם לפי דעת הרופאים ג"כ אין שום אפשרות הצלה במקרים הללו מותר לעשות הכל כדי להקל את הגסיסה. ואל תשיבני מהא דיומא פ"ה ע"א בהא דנפל עליו מפולת מצאווה חי מפקחין ואם מת יניחוהו דת"ר עד היכן הוא בודק עד חוטמו פרש"י ואם אין חיות בחוטמו שאינו מוציא רוח ודאי מת ויניחוהו וכן ההלכה, לפי"ז לא נחשב כמת כל זמן אשר נשמת רוח חיים באפו. עי' שם בפרש"י שכתב עד היכן הוא בודק אם דומה למת שאינו מזין איברין עד היכן הוא מפקח לדעת האמת, הרי מפורש שכל זאת מיירי בשכל הגוף מונח שלם לפנינו ובמה שאינו מזין אבריו דומה למת בזה אמרינן דבדקין אם יש רוח חיים באפו אבל בכל הני שדינם כמת לא שייך אצלם ענין של חיי שעה ומטמאים כמת ע"כ אין לעכב לעשות הכל כדי להקל את הגסיסה.

הנה הא דגוסס הוי כחי לכל דבר וההורג אותו נהרג עליו היינו בגוסס בידי שמים אבל בגוסס בידי אדם כגון שהכותו עד שנטה למות והרי הוא גוסס יש בזה פלוגתא בסנהדרין ע"ח ע"א דחכמים מדמים ליה לטרפה וההורגו אין בית דין ממית אותו וריב"ב מדמי ליה לגוסס בידי שמים וההורג אותו חייב, ופסק הרמב"ם כת"ק בפ"ב דרוצח ה"ז ועי"ש. ועי' בח"ס חיר"ד נ"ב שכתב אומר אני דודאי אדם חלש טפי מבהמה וכל טרפות בבהמה כש"כ באדם שימות אי לא בדרי' ליה סמא, אך על ידי רפואה יש מאותן הטרפות דאדם דאית ליה מזל לא יחיה, דודאי מזל לא בלי מעשה אדם לא יועיל, כדאמרין בעלמא יברכך ד' בכל מעשה ידך אשר תעשה יכול אפילו יושב ובטל ת"ל אשר תעשה וה"נ ע"י רפואה יסיע המזל באיזה טרפות ואותן טרפות לא יועיל להם שום רפואה גבי בהמה משא"כ באדם אמנם אי לא עבדינן ל' סמא והרי הוא מכת מות אז גרע אדם לחולשתו מבהמה ולא יחי' אפילו י"ב חודש עכ"ל. ובדברי ח"ס אלה י"ל הא דכתב הרמב"ם בפ"ב דרוצח ה"ח כל אדם בחזקת שלם והרגו נהרג עד שיוודע בדאי שזה טריפה ויאמרו הרופאים שמכה זו אין לה תעלה באדם ובה ימות אם לא ימיתנו בדבר אחר. הרי דהרמב"ם תולה הא דטרפות אדם בדעת הרופאים, ומנא ל' זאת, ולפי הנ"ל אתי שפיר. ועי' באור הלכה סי' שכ"ס דאפילו גוסס שנתרצץ מפקחין עליו את הגל דאעפ"י שאין שייך בזה חלל שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה דהעיקר הטעם בזה, דדחינן כל המצות בסביל חיים של ישראל ועי"ש. לפ"ז טרפה שלפי דעת הרופאים לא יכול לחיות ואין שום תרופה למחלתו וסובל יסורים איומים מ"מ פשיטא דאסור לרופא לקרב מיתתו בידים.

בהא דרחב"ת בע"ז י"ח שאמר מוטב שיטלנה מי שנתנה ואל יחבל בעצמו כתב העיון יעקב ואע"ג דהתוס' בגיטין נ"ז דה"מ קפצו כתבו דהיכא דיראים מהיסורים מותר לחבל בעצמו צ"ל דמדת חסידות עבד אף שהי' עליו יסורים קשים במה שלא נסרף מהר עי"ש. נראה דעתו דמותר לאדם לאבד עצמו כשסובל יסורים קשים. ברם קשה לי הא ילפינן מאת דמכם לנפשותכם אדרוש דזה ההורג עצמו. יאף דדרשינן יכול כשאל מלך ישראל ת"ל „אך" מיעוט. אמנם אין מיעוט הזה פירושו סתם יסורים דא"כ ל"ל שאול מלך ישראל ת"ל כל יסורים קשים אלא ודאי כפירוש הריטב"א דשאל שחבל בעצמו הי' מתירא שמא יעבירוהו על דת עי"ש. וצ"ל דאתיא כשיטת הפוסקים הסוברים דמותר להחמיר על עצמו ולמסור נפשו גם על שאר עבירות. ובזה אתי שפיר הא דהרמב"ם בפ"ב דרוצח ה"ג מביא את כל מה דדרשינן מהפסוק שופך דם האדם וכו' את דמכם לנפשותיכם אדרוש זה ההורג עצמו, ולא מביא הא דדרשינן מ„אך" למעט שאול מלך ישראל, ולא שום מיעוט לגבי הורג את עצמו. אלא ודאי דהרמב"ם הולך בזה לפי שיטתו דסובר בפ"ה דיסודי התורה דכל מי שנאמר בו יעבור ואל יהרג ולא עבר הרי זה מתחייב בנפשו א"כ הי' אסור לשאול להרוג עצמו, דהרי אף אם הי' מאנסים אותו הי' מחוייב לעבור, ואם הי' מאנסים על ע"ז ש"ד וג"ע הרי מחוייב למסור נפשו עליהם ולא צריכים לכך מיעוט של „אך" ⁽¹⁰⁾. וזה דלא כנמוקי יוסף שכתב דמודה הרמב"ם שלאדם חשוב מותר למסור

(10) אין דין זה אמיר אלא כשהגויים הורגים אותו אבל לא להמית עצמו, ולזה נצרך

עצמו גם על שאר עברות, ודברי התוס' הנ"ל נלע"ד לפרש דהתוס' הקשו על הא דקפצו כולן לתוך הים והא דאמר מוטב שיטלנה מי שנתנה ואל יחבל בעצמו, הכא יראים היו מיסורים כדאמרינן אילמלא נגדו להני' מישראל ועזרי' פלחו לצלמא, דהיינו שהיו יראות אותן ילדות שלא תהינה יכולות לעמוד ביסורים ולמסור נפשן והעכו"ם יעבירו לעברה כדאמרינן גבי חנני' וכו' שע"י היסורים ה' פלחו לצלמא ולא ה' בהם כח לעמוד בנסיון ולמסור נפשם. ועדיין לא ה' להתוס' ניהא בזה דבכגון זה יש לחוש לחיי שעה ולא לאבד עצמם לדעת דהרי אפשר שלא יקחו אותן לעברה בכלל ואף אם יכריחו אפשר שיעמדו בנסיון וימסרו אז את נפשן, ע"ז מסיק התוס' ועוד דע"כ היו מענין אותן ולא היו הורגין אותן, דהיינו שאין כאן שום אפשרות לא שינצלו מהעבירה ולא שימסרו אז את נפשן. ועי' בתוס' ע"ז י"ח דה"מ יחבל שכ"כ בפירוש שהיו יראים מהעברה ולא סתם מיסורים, ולפי"ז אין שום מקור מהתוס' שהסובל מיסורים יהי' מותר לו לאבד עצמו. ואל תשיבני מהא דאם מצאו חולה שהרג עצמו ע"י יסורים טאין זה נקרא מאבד עצמו לדעת וכדכתב הח"ס ביר"ד שכ"ז דה"ז בחזקת שאיבד עצמו בידו מ"מ שלא מדעת ה', דתלינן רוח רעה ביעתתו וכו' ומתאבלים עליו ואין מונעין מהם שום דבר, היינו שאנו תולין כן אבל הלא ההורג עצמו דינו מסור לשמים וקמיה שמיא גליא, וכדכתב שם הח"ס דאף כשהי' מצר מאד ומיתתו טוב לו מחייו אמרינן מוטב שיטלנה מי שנתנה ואל יטול הוא בעצמו.

חולה נואש שלפי דעת הרופאים אין תרופה למחלתו וסובל מיסורים קשים ורוצה להפסיק מלקחת כל מיני תרופות ויש חשש שע"ז הוא מקרב מיתתו, או אברים מלאכותיים כגון קנה מלאכותי שיש לחולה נואש הסובל נורא ורוצה להסיר את האברים המלאכותיים הללו, אמנם יכול להיות שע"כ הוא מקרב מיתתו. ידועים דברי ח"ס ביר"ד קנ"ח ועוד כמה מקומות דאין לסמוך על הרופאים על מקרה מסוים שלפנינו מה שהם שפטו בשכלם על זה אבל המה נאמנים בדברים כלליים שהמה מקובלים שיש כך וכך בעולם ואינו דומה לפיקוח נפש בשבת ויוה"כ שסומכים על דעת הרופאים דהתם די לנו אם דיבורו עושה ספק פ"נ ועי"ש. לפי"ז אין להתחשב בדעת הרופא ואפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל יתיאש מן הרחמים.

ביר"ד של"ט כתב הרמ"א אבל אם יש שם דבר שגורם עכוב יציאת הנפש וכו' או שיש מלח על לשונו ואלו מעכבים יציאת הנפש מותר להסירו משם דאין בזה מעשה כלל אלא שמסיר המונע. הט"ז שם הקשה דלמה התיר להסיר מלח מעל לשונו והלא גם שם מזין פיו על ידו והוא כמאמץ עיניו וע"כ נלע"ד שאין לנהוג היתר בהסרת מלח עכ"ל. והנה"כ כתב י"ל דנענע קל כזה לאו כלום הוא עי"ש. וקשה לדברי נה"כ הלא נתת דבריך לשעורים, אמנם כשנעיין במקור דברי הרמ"א בשלטי הגבורים על הרי"ף מ"ק פרק אלו מגלחין אלף רל"ז תתברר לנו הלכה

המיעוט, עי' ב"י יו"ד סי' קנ"ז ב"ה. ועי"ש עוד מובא פי' י"מ שלפנע בעצמו אסור וישאיל בן קיש שלא ברצון חכמים עשה. וכן אפשר לפרש בדעת הרמב"ם.

העורך

אומר שהמאכל יזיקהו אלא שאמר אפילו לא יאכל לא יסתכן מחמת חולשה היינו מאכילים אותו ע"פ דברי החולה דלב יודע מרת נפשו ונאמין יותר לחולה מלרופא א"כ אפילו הרופא אומר שהמאכל יזיקהו מ"מ מאכילים אותו כיון דמאמינים לדבריו דאם לא יאכל יסתכן מחמת חולשה ומה לנו לחוש לסכנה העתידה ע"י האכילה לפי דברי הרופא ולא נחוש לסכנה אשר היא לפנינו משא"כ הכא דחולה אומר שצריך לתרופה פלונית שירפא אותו והרופא אומר שתזיקו שדברי החולה ודברי הרופאים הם על העתיד ובוהו שומעים לרופא ע"ש. א"כ בנידן דידן שהיסורים גורמים חולשה ויסורים להחולה עד שאין בכחו לסבול והתרופה הזאת בין לדברי החולה ובין לדברי הרופא טוב ומועיל לו כעת נגד היסורים ומרגיש עצמו טוב ע"י אין לחוש לסכנה העתידה ועי' עוד בבאור הלכה סי' שכ"ח סעי' כ' שאם יש לחוש שתטרף דעתו של חולה מפני שאין עושים כדבריו אף שהרופא אומר שאין מועיל תרופה הזאת להחולה מחללין את השבת ושומעין להחולה וה"ה כאן שאם לא יעשו לו שום רפואה רק מניחים אותו ביסורים גדולים כדאי יש חשש שתטרף דעתו עליו, ואם אפשר טוב שיגיד לאחר שיעשה הזריקות כנ"ל ולא ידע בכלל מטיבן של הזריקות.

וא"ת מהא כתב הס"ח סי' תס"ז הנ"ל נשים שהיו נותנים לחולים עשבים שאם יעלה יתרפא תוך ז' ימים ואם לאו ימות תוך ז' ימים עתידין ליתן את הדין שממיתים האדם קודם זמנו לא קשה מידי דהתם לא מיירי מחולה שיש לו יסורים קשים והעשבים הללו משקיטים את היסורים, ובא"ח הנ"ל מפרש שהתם מיירי שגם בלי עשבים האלה יש תרופה למחלה הזאת רק צריכים זמן יותר לרפואתו.

סדר לקבל טיפול רפואי לשם תשובה

הסד"ח במערכת אבילות אות קכ"ב מביא דהמאבד עצמו לדעת לשם תשובה לא מיקרי מאבד עצמו לדעת ע"ש והנה אף דמשמע כן בש"ס ומדרשים כמו שמביא זאת לרא' לדידי קשה כיון שההורג עצמו דמו נדרש איך יעלה עבירה חמורה הזאת לתשובה וכפרת עונות. ע"כ נלע"ד דכל הני מקומות שבש"ס ומדרשים מיירי בעבר עברות שיש בהם מיתת ב"ד הוי' מצוה להרגו וכדכתב הרמב"ם הל' רוצח ב"ד ה"י אפילו אכל נבלות או לבש ש"עטנו להכעיס הרי זה אפיקורס וכו' ה' מצוה להורגו ואם יש בידו כח להורגו בסייף בפרהסיא הורג ועי"ש וזוהי מיירי המדרש בבראשית רבה בהא דאיש צדורות ה' מקיים בעצמו ד' מיתות ב"ד שהי' מומר להכעיס וכן בהא דקדושין פ"א דרחב"א דתבע לחרותא דכי אתא לביתיה דסליק וקא יתיב בגוי' בתנורא ופרש"י להמית את עצמו ועי' שם בעיון יעקב שכתב דמזה יש ללמוד כה"ג ש"עושה משום תשובה לא הוי בכלל מאבד ע"ל אפילו בעבירה שאין חייב מיתה, דמשמע שלא הית' רק זונה פנוי' ועי"ש. אמנם אין זה מוכרח ד"ל דהוי אשת איש והוי בכלל יהרג ואל יעבור ולר"י דחבר אין צריך התראה הוי גם חייב מיתת ב"ד, ואפילו הוי פנוי' י"ל דהי' בזה משום חילול השם אם יודע הדבר ברבים ועי' ברמב"ם יסודי התורה פ"ה ה"א דברים שיעשה אותו אדם גדול בתורה שהבריות מרגנים אחריו הוי חילול השם בזה כשהורג עצמו אין בכלל מאבד עצמו לדעת אלא כדאמרינן בסנהדרין מ"ז נהרג מתוך רשעו כיון דלאו כי אורחי' מיתת הויא ליה כפרה והוי זאת עוד עדיף מנהרג ע"י עכו"ם, דהתם דלא הוי' לו ברירה. אבל סתם מאבד

עצמו לדעת לשם תשובה הוי דינו כמאבד עצמו לדעת, וה"ה המסרב לקבל טיפול רפואי משום תשובה הוי בכלל מה שכתב היעב"ץ הנ"ל ז"ל בחולי ומכה שבגלוי שיש לרופא ידיעה ודאית והכרה ברורה בהם לעולם כופין לחולה המסרב במקום סכנה בכל ענין ואופן שנתנה תורה רשות לרופא לרפאותו וכ"י אפילו בנטילת אבר וכ"י ועושין הכל הצריך לפקוח נפש נגד רצונו של החולה וכל אדם מזהיר על כך משום לא תעמוד על דם רעך, ואיך הדבר תלוי בדעתו של חולה ואינו נתון ברשותו לאבד עצמו ועי"ש.

תפלה בעד החולה

בנדרים מ' איתא כל שאין מבקר חולה אין מבקש עליו רחמים לא שיחיה ולא שימות. כתב הר"ן דה"ק פעמים שצריך לבקש רחמים על החולה שימות כגון שמצטער החולה בחליו הרבה ואי אפשר לו שיחי' כדאמרינן בפרק הנושא דכיון דחזאי אמת' דרבי וכו' וקא מצטער אמרה יה"ר שיכופו העליונים את התחתונים ועי"ש ועי' בתפארת ישראל סוף יומא שהקשה הרי קיי"ל דחיישינן לחיי שעה וא"כ אף למי שמצטער הרבה איך מותר להתפלל בעדו שימות ועי"ש. ויותר קשה לי מברכות י' דר"מ בעי רחמים עלוייהו כי היכי דלימותו והתם י"ל דמייירי בבריוני דהוי בכלל מורידין. אמנם מהא דב"מ פ"ד דחלש דעתי' דר"י חלש ר"ל ונח נפשיה ואח"כ גבי ר"י דהוי קא צווח עד דשף דעתי' בעו רבנן רחמי' עליה ונח נפשי' וכדומה בכמה מקומות בש"ס. אלא ודאי הא דשופך דם האדם וכן הא דאת דמכם לנפשותכם אדרוש היינו בעושה מעשה בידים או שגרם מיתה ע"י איזה פעולה אבל במה שמתפלל לאשר בידו נפש כל חי בעד המיתה בפרט כשלא יכול לסבול את כל מיני צרותיו או בחולה נואש מה חטאו ומה פשעו היד ד' תקצר להמית או להחיות והוא רחום והטוב בעיניו יעשה. וכן מפורש אצל אלי' הנביא ז"ל וישאל נפשו למות ויאמר קח נפשי כי לא טוב אנכי מאבותי, אמנם אשרי לאדם שאוחז בקבלת בית דוד מלך ישראל חו"ק אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים שיסודו בספרי תמים תהי' עם ד' אלקיך כשאתה תם חלקך עם ד' אלקיך וכן דוד אומר ואני בתומי אלך פדני וחנוני ואני בתומי תמכת בי ותציבני לפניך לעולם.